

योजना

ISSN 0073-6307

अप्रै २०११

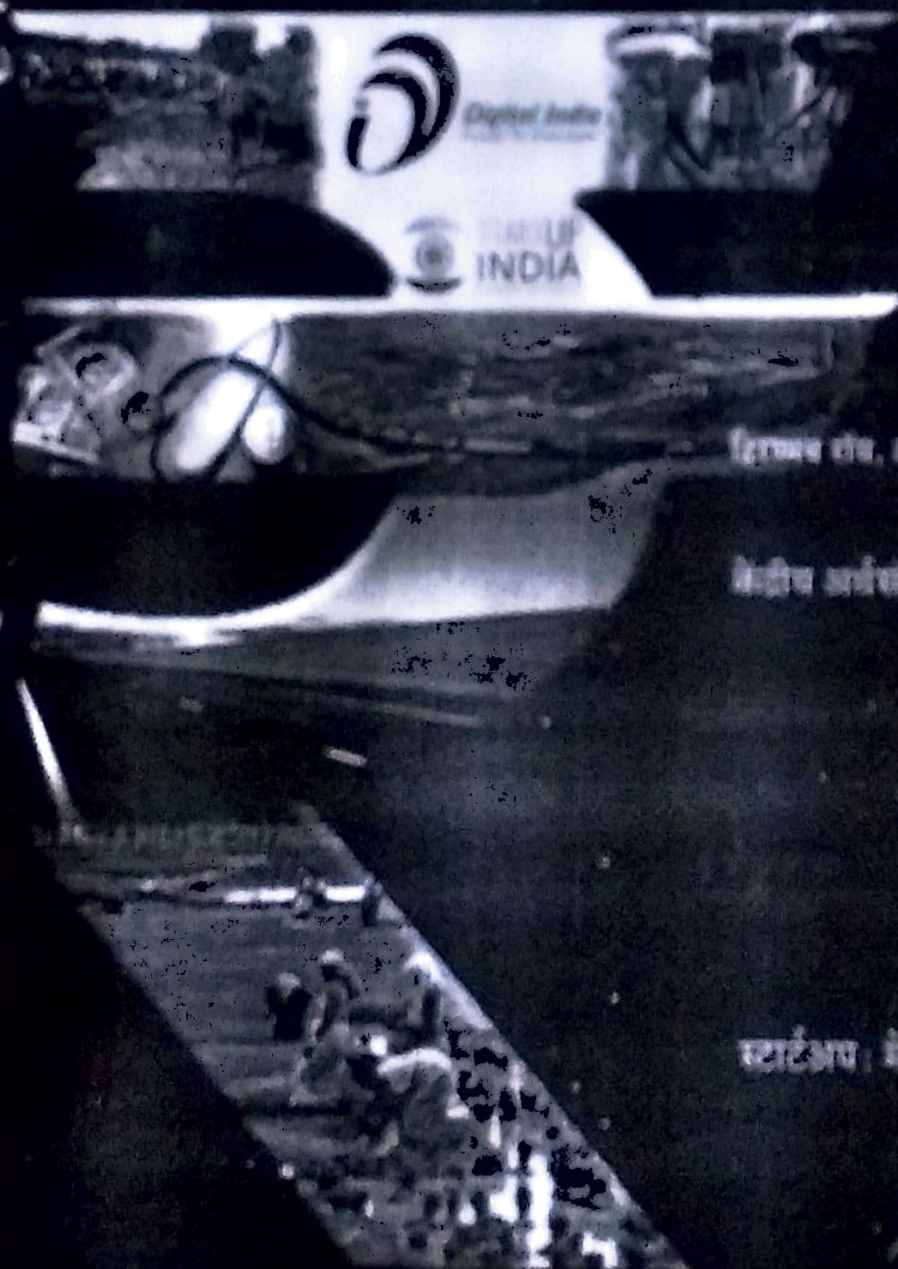
अंक ५

पृष्ठ ७६

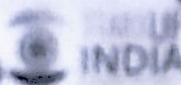
वर्ष ५०-१५

मूल्य ५० रु

केन्द्रीय आर्थिकता २०१६-१७

Digital India

INDIA

डॉ. एच. वी. शारदाकर

टिप्पण्य रीच, अशोक कुमार, प्रबुध द्विवेदी

(विशेष लेख)

केन्द्रीय आर्थिकता तथा आर्थिकता
की रूप-रेखा, प्रो. शारदाकर

डेवत देसाई

जयंत रीच चौधरी

(प्रतिक्रिया)

स्टार्टअप, मेक इन इंडियासाठी पुरक
वीरज बाजपेयी

योजना

विकास समर्पित मासिक

❖ वर्ष ४३ ❖

❖ अंक ५ ❖

❖ मार्च २०१६ ❖

❖ मूल्य २० रु. ❖

मुख्य संपादक
दिपीका कच्छल

संपादक
उमेश उजगरे
उप संपादक
अभिषेक कुमार

मुखपृष्ठ
जी.पी. धोपे

'योजना' हे निती आयोगाच्या वतीने, केंद्र सरकारच्या माहिती व प्रसारण मंत्रालयाच्या प्रकाशन विभागातर्फे हिंदी, इंग्रजी, मराठी, गुजराती, कन्नड, तेलुगू, पंजाबी, उर्दू, बंगाली, तमिळ, मल्याळम, उडिया व आसामी भाषांतून प्रकाशित होते. देशाच्या सर्वांगीण विकासाची खुली चर्चा करणारे ते व्यासपीठ आहे. 'योजना'त प्रसिद्ध होणाऱ्या लेखांतील मते त्या त्या लेखकांची असतात.

जाहिरात दर पत्रक

ब्लॅक अँड व्हाईट पूर्ण पान: रु. १०,०००

ब्लॅक अँड व्हाईट अर्धे पान: रु. ६,०००

बॅक कव्हर पूर्ण पान: रु. २०,०००

सेकंड कव्हर पूर्ण पान: रु. १७,०००

थर्ड कव्हर पूर्ण पान: रु. १५,०००

अनुक्रमणिका

■ संरक्षित आर्थिक वाढ अपेक्षित का आहे ?	डी. एच. पै पाणंदीकर	५
■ केंद्रीय अंदाजपत्रकाचे वर्गीकरण	प्रा.डॉ. अशोक टिपरसे	९
■ एक कल्याणकारी अर्थसंकल्प	प्रा.डॉ. आण्णासाहेब नलवडे	१३
■ केंद्रीय अर्थसंकल्प आणि महाराष्ट्र	बिरादार जीवन	१६
■ केंद्रीय अर्थसंकल्प आणि ग्रामीण विकास	प्रा. डॉ. जे.एस. इंगळे	१९
■ ग्रामीण पायाभूत सुविधा आणि विद्युतीकरण	हिरण्मय रॉय, अनिल कुमार, प्रसून द्विवेदी	२५
■ केंद्रीय अर्थसंकल्प आणि जलसिंचन (विशेष लेख)	सी.एस. सी. शेखर	३०
■ अर्थसंकल्प आणि देशासमोरील समस्या	हेमंत देसाई	३४
■ अर्थसंकल्पामुळे बँकिंग क्षेत्राला संजीवनी मिळेल का ?	एन.आर. भानूमूर्ती, मनीष प्रसाद	३८
■ जेंडर बजेट तरतुदी	डॉ. शाहीन राझी	४२
■ अर्थसंकल्प आणि करप्रणालीची गणिते	जयंत रॉय चौधरी	४५
■ स्टार्टअप: मेक इन इंडियासाठी पूरक	नीरज बाजपेयी	४८
■ शाश्वत विकासात शेती, शेतकऱ्यांचे स्थान व अर्थसंकल्प	प्रा.डॉ. बालासाहेब किलचे	५२
■ ग्रामीण अर्थव्यवस्थेच्या विकास पंखांना बळ	प्रा.डॉ. शिवाजी भ. यादव	५५
■ भारतीय रेल्वे अर्थसंकल्प २०१६-१७	प्रा. दत्तात्रय आण्णा होनमाने	६०
■ रेल्वे अर्थसंकल्पात महाराष्ट्रावर "प्रभू" कृपा	कैलास कोरडे	६६
■ आर्थिक विकास आणि हवामानातील बदलाची किंमत	पुर्णमिता दास गुप्ता	७०

योजना मासिकासाठी लेख, वर्गणी, जाहिरात इ. सर्व पत्रव्यवहारासाठी पत्ता :

योजना मासिक कार्यालय

७०१, 'बी' विंग (७वा मजला), केंद्रीय सदन, सेक्टर १०, सी.बी.डी. बेलापूर, नवी मुंबई ४०० ६१४. दुरध्वनी - योजना - २७५६६५८२

email - myojanadpd@gmail.com

योजना

मार्च, २०१६ ३

केंद्रीय अंदाजपत्रकाचे वर्गीकरण

प्रा. डॉ. अशोक टिपरसे

घटनेनुसार अर्थसंकल्पाला 'वार्षिक वित्तीय विवरणपत्र' असे म्हटले आहे. अंदाजपत्रकात सार्वजनिक खर्च, सार्वजनिक महसूल यांचा प्रामुख्याने सवमावेश केला जातो. अंदाजपत्रकाला अर्थसंकल्प असेही म्हटले जाते. एखाद्या राष्ट्रात आगामी वशांमध्ये कोणकोणत्या मार्गाने उत्पन्न जमा करावयाचे आणि जमा केलेले उत्पन्न वेगवेगळ्या, क्षेत्रामध्ये कशा पध्दतीने खर्च करावयाचे याचा अराखडा म्हणजे अर्थसंकल्प होय.

अर्थसंकल्प हा लोकशाहीचा महत्वाचा भाग आहे.

अर्थसंकल्पाने बजेटाच्या एक दिवस अगोदर आर्थिक सर्वेक्षण अहवाल जाहीर होतो. अर्थसंकल्प हा भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद ११२ अन्वये जाहीर केला जातो. तर २०२ व्या कलामानुसार राज्य सरकारचा अंदाजपत्रक मांडला जातो भारतीय राज्यघटनेत कुठेही 'बजेट' असा शब्द नाही घटनेनुसार अर्थसंकल्पाला 'वार्षिक वित्तीय विवरणपत्र' असे म्हटले आहे. अंदाजपत्रकात सार्वजनिक खर्च, सार्वजनिक महसूल यांचा प्रामुख्याने सवमावेश केला जातो. अंदाजपत्रकाला अर्थसंकल्प असेही म्हटले जाते. एखाद्या राष्ट्रात आगामी वशांमध्ये कोणकोणत्या मार्गाने उत्पन्न जमा करावयाचे आणि जमा केलेले उत्पन्न वेगवेगळ्या, क्षेत्रामध्ये कशा पध्दतीने खर्च करावयाचे याचा अराखडा म्हणजे अर्थसंकल्प होय. केंद्रीय अर्थमंत्री देशाचे अंदाजपत्रक हे फेब्रुवारी महिन्याच्या अखेरीस लोकसभेत सादर करतात तदनंतर त्यावर सुचना, दुरुस्त्या नविन प्रस्ताव मागविले जातात. भारताच्या

दृष्टीकोणातून विचार केल्यास आपल्या देशात केंद्र सरकार, राज्यसरकार व स्थानिक स्वराज्य संस्था मार्फत प्रत्येक वर्षासाठी अंदाज पत्रक तयार केले जाते. थोडक्यात अंदाज पत्रक आर्थिक नियोजन प्रक्रियेतील महत्वाचे साधन असते. अर्थसंकल्प हे केवळ सार्वजनिक उत्पन्न-खर्चाचे विश्लेषण असत नाही तर अर्थसंकल्पाचा प्रभाव हा देशाच्या उत्पादन व्यवस्थेवर, उत्पन्नाच्या पुर्नवितरणावर आणि देशाच्या आर्थिक व सामाजिक विकासावर फार मोठ्या प्रमाणात पडत असतो

अंदाजपत्रकाचे वर्गीकरण

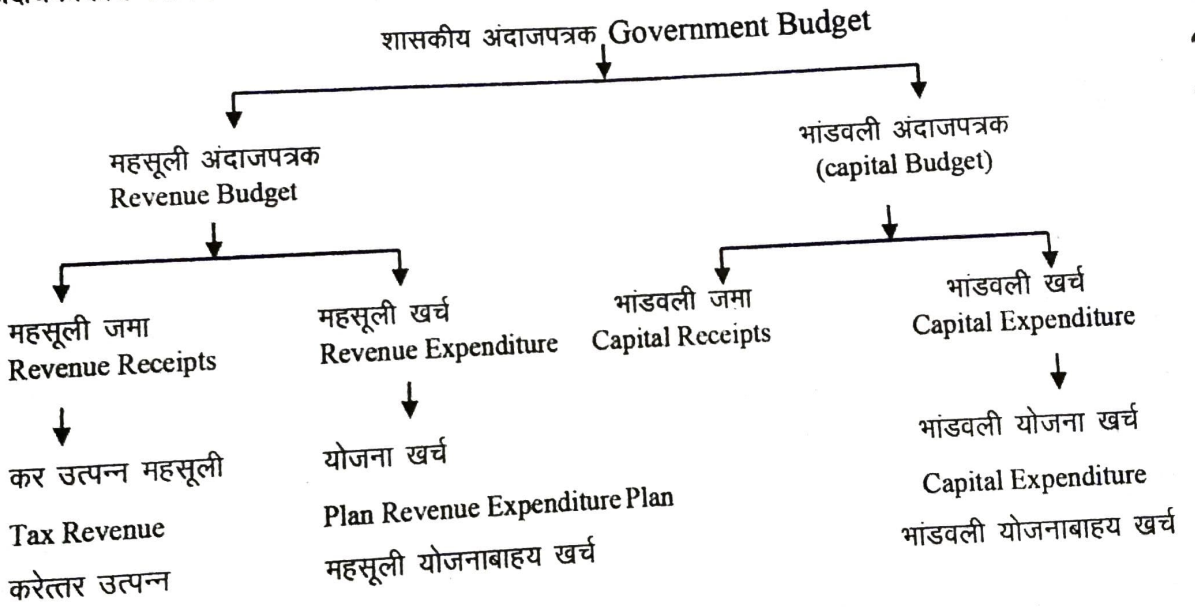
अंदाजपत्रकाचे प्रामुख्याने तीन प्रकार पडतात. १. शिल्लकी अंदाज पत्रक २. तुटीचे अंदाजपत्रक ३. संतुलित अंदाजपत्रक हे अंदाजपत्रकाचे सर्वसाधारण प्रकार आहेत. केंद्र सरकारच्या उत्पन्न व खर्चाच्या बाबीचा विचार केल्यास केंद्रीय अर्थसंकल्पाचे वर्गीकरण दोन प्रकारात करण्यात येते. १. महसूली अंदाजपत्रक २. भांडवली अंदाजपत्रक

१. महसूली अंदाजपत्रक - ज्या अंदाजपत्रकात सरकारच्या प्रामुख्याने

चालू किंवा महसूली स्वरूपाचे उत्पन्न आणि चालू किंवा महसूली खर्चाचा समावेश होतो. तेंव्हा त्याला महसूली अंदाज पत्रक असे म्हणतात. यामध्ये आर्थिक वर्षात वेगवेगळ्या करापासून प्राप्त होणारे उत्पन्न, सार्वजनिक उपक्रमापासून मिळणारे उत्पन्न, सार्वजनिक उत्पादन संस्थापासून होणारा नफा सार्वजनिक व्यापारात झालेला नफा इ. चालू साधनाद्वारे मिळणारे उत्पन्न यांचा समावेश होतो. खर्चाच्या बाजूने प्रशासन, संरक्षण, न्यायव्यवस्था, स्वास्थ्य इ. वरील खर्च याशिवाय अनुदान. महसूली अंदाजपत्रकात करउत्पन्नाला महत्वाचे स्थान आहे.

२. भांडवली अंदाजपत्रक - ज्या अंदाजपत्रकात सरकारचा भांडवली खर्च पूर्ण करण्यासाठी भांडवली उत्पन्न उभारले जाते त्यास भांडवली अर्थसंकल्प असे म्हणतात. यात देशांतर्गत व परदेशी कर्ज आंतरराष्ट्रीय वित्तीय संस्था कडून घेतलेले कर्ज विदेशाकडून मिळणारे अर्थ सहाय्य., देशांतर्गत बचत इ. साधनाद्वारे आर्थिक वर्षात मिळणाऱ्या उत्पन्नाचा समावेश होतो. खर्चाच्या बाजूने विकास कार्यावर होणारा खर्च, नियोजनावरील खर्च, कर्जाची परतफेड, घटकराज्यांना वित्तीय सहाय्य, सार्वजनिक उपक्रमावरील खर्च, रस्ते, पुल, कालवे इ. चा समावेश होतो.

अंदाजपत्रकाचे वर्गीकरण

अंदाजपत्रकातील तूट

१. महसूल तूट :- महसूली खर्चाचे महसूल प्राप्तीवरील अधिक्य म्हणजे महसूली तूट होय. महसूली खात्यावरील अधिक्य हे सरकारची बचत दर्शविते. भारताचा विचार केला असता महसूली तूट ३५४०१५ ऐवढी आहे. महसूली तूट वाढत आहे.

२. वित्तीय तूट :- अंदाजपत्रक असमतोल मोजण्यासाठी वापरली जाणारी ही एक महत्वपूर्ण संकल्पना आहे. वित्तीय तूट म्हणजे एकूण खर्चाचे ; महसूली व भांडवली खर्च महसूली प्राप्ती व भांडवली खात्यावरील कर्जेत्तर प्राप्तीवरील अधिक्य होय. भारतातील वित्तीय तूट ५३३९०४ त्याचे मूल्य -१,१८६ व -०.२२ टक्केवारी आहे.

३. प्राथमिक तूट :- वित्तीय तूटीमधून व्याजदेणी वजा केले असता. प्राथमिक तूट मिळते. या संकल्पनेमुळे सरकारने भूतकाळात घेतलेल्या कर्जावरील व्याजदेयी रकमेचे महत्त्व लक्षात येते. भारतीय अर्थव्यवस्थेचा विचार केला असता असे लक्षात येते की, ४१२३४ इतके अंदाजित दर्शविण्यात आले आहे.

	अंतिम २०१४-१५	अदाजित २०१५-१६	सूधारीत २०१५-१६	अदाजित २०१६-१७
महसूल उत्पन्न	११०१४७२	११४१५७५	१२०६०८४	१३७७०२२
भांडवली उत्पन्न	५६२२०१	६३५९०२	५७९३०७	६०९०३८
एकूण उत्पन्न	१६६३६७३	१७७७४७७	१७८५३९१	१९७८०६०
योजनेविरहित खर्च	१२०१०२९	१३१२२००	१३०८१९४	१४०८०५०
योजना खर्च	४६२६४४	४६५२७७	४७७१९७	५५००१०
एकूण खर्च	१६६३६७३	१७७७४७७	१७८५३९१	१९७८०६०
महसूली तूट	३६५५१९	३९४४७२	३४१५८९	३५४०१५
वित्तीय तूट	५९०७२५	५५५६४९	५३५०९०	५३३९०४
प्राथमिक तूट	१०८२८१	९९५०४	९२४६९	४१२३४

वरील तक्त्यात केंद्रीय अर्थसंकल्प २०१६-१७ मध्ये एकूण महसूल भांडवली उत्पन्न १९७८०६० इतके तर व योजना व योजनाविरहीत खर्च एकूण १९७८०६० तर महसूली तूट ३५४०१५, वित्तीय तूट १३३९०४ प्राथमिक तूट ४१२३४ इतकी आहे.

वित्तीय तूट ही सकल राष्ट्रीय उत्पादनाच्या ३.५ टक्क्यापर्यंत खाली आणण्याचे आधिके उद्दिष्ट विसरून अर्थमंत्र्यांनी सरळ हस्ते खर्च करावा, अशी मागणी सगळीकडून अर्थसंकल्प सादर होण्यापूर्वी व्यक्त होत होती. पायाभूत सुविधासाठी अधिक निधी देवून त्यांनी अर्थव्यवस्थेच्या कार्याला गती द्यायला हवी, अशी मानसीकता होती. या वर्षाची वित्तीय तूट सकल राष्ट्रीय उत्पादनाच्या ३.९ टक्क्यापर्यंत कमी करण्याबाबत गेल्या वर्षी दिलेले आश्वासन पाळतानाच अर्थमंत्र्यांनी पुढच्या वर्षी ही तूट ३.५ टक्क्यापर्यंत मर्यादीत राखण्याचे उद्दिष्ट ठरविले आहे. त्यामुळे रिझर्व्ह बँकेला कांही प्रमाणात दिलासा मिळू शकेल रिझर्व्ह बँकेने या संदर्भात चिंता व्यक्त केली होती. आता मध्यवर्ती बँकेने व्याजदरात कपात केली तर स्थानिक आणि विदेशी गुंतवणूकदार या सोबतच गृहकर्जदार

आकर्षित होऊ शकतात.

अरुण जेटली यांनी अर्थसंकल्पात कृषी, ग्रामीण, सामाजिक, तसेच महत्वाकांक्षी 'ग्रिकल इंडीया' योजने मार्फत पुढील तीन वर्षात देशातील १ कोटी तरुणांना कौशल्य प्रशिक्षण देण्याची घोषणा केली. यासाठी १८०४ कोटी रूपयांची तरतूद केली आहे. कौशल्यविकास, पायाभूत सुविधा, आर्थिक सुधारणा, प्रशासकीय सुधारणा, वित्त व्यवस्थापन आणि कर सुधारणा याप्रमाणे ९ क्षेत्रांवर अर्थमंत्र्यांनी विशेष लक्ष देले आहे. यानुसार शासपाला ग्रामीण आणि कृषी विकासावर अधिक लक्ष केंद्रीत करावयाचे आहे. त्यासाठी एकूण तरतूद ४४ हजार ४८५ कोटी रूपये इतकी असून गेल्या वर्षी पेक्षा ती जवळपास दुप्पट आहे.

अर्थमंत्री जेटली यांनी सामाजिक विकासाकडे लक्ष देत त्यासाठी १५१५८१ कोटींची तरतूद केली आहे. काळा पैसा बाहेर काढण्यासाठी जेटली यांनी एक योजना जाहीर केली असून येत्या १ जून पासून ३० सप्टेंबर पर्यंत ही योजना सुरू राहणार असून यात जाहीर केलेल्या मालमत्तेवर ३० टक्के कर या शिवाय ७.५ टक्के दंड आणि ७.५

टक्के व्याज असा एकूण ४५ टक्के कर भरून अघोषित संपत्तीचा तपशील जाहीर करता येणार आहे. परदेशातील काळा पैसा धारकांसाठी हा एकूण दंड ६० टक्के असेल.

संरक्षण खात्यावरील खर्चात १३ टक्क्यांनी वाढ करण्यात आलेली आहे. प्राप्तीकर मर्यादेमध्ये काणताही बदल या अर्थसंकल्पात करण्यात आलेला नाही. आर्थिक तूट वाढू न देण्याची दक्षता घेत असल्यामुळे या अर्थसंकल्पामध्ये करामध्ये कुठलीही लक्षणीय सवलत दिली गेली नाही. कलम ८०क खाली २००० रूपयाची कर सवलत जी मागील अर्थसंकल्पात देण्यात आली होती, ती आता ५००० रूपयापर्यंत वाढविण्यात आलेली आहे. कलम ८०क अंतर्गत मिळणारी वजावट रूपये २४००० वरून रू.६०००० करण्यात आली आहे. सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांना अधिक मजबूत करण्यासाठी आगामी आर्थिक वर्षामध्ये सरकारने २५००० कोटी रूपये देण्याची घोषणा केली. मनरेगासाठी आजवरची सर्वाधिक म्हणजे ३८५०० कोटींची तरतूद केली आहे. रालोआ सरकारच्या 'मेक इन इंडीया' कार्यक्रमांतर्गत नव्याने उद्योग सुरू

करणा-या ; स्टार्ट अप्स उद्योजकांना तीन वर्षांपर्यंत १०० टक्के कर सवलत दिली आहे.

सेवा कर आता १५ टक्के फेब्रुवारी २०१४ मध्ये १२.५ टक्क्यावर असलेल्या सेवाकरामध्ये गेल्या अर्थसंकल्पात वाढ केल्यानंतर, स्वच्छ भारत अधिभार लावल्यामुळे सेवा कराचा दर आता १५ टक्के झाला आहे. सेवाकराची अकारणी होणाऱ्या प्रत्येक घटकात यामुळे भाव वाढ होणार आहे.

राजकीय कारणामुळे प्रलंबीत पडलेल्या वस्तू सेवाकराबद्दल जी.एस.टी. अर्थमंत्र्यांच्या भाषणात कोणताही उल्लेख नव्हता.

समारोप :-

अंदाजपत्रक हा देशाच्या राज्याच्या आर्थिक धोरणाचा आरसा असतो. अंदाजपत्रकाच्या माध्यमातून समाज व अर्थव्यवस्थेवर विधायक परिणाम घडून येत असतात. भारतीय अर्थव्यवस्थेचा प्रवास जरी विकासाच्या दिशेने होत असला तरी या विकासाचा वेग वाढविण्यासाठी आणि त्याला बळकटी देण्यासाठी केंद्र सरकारने आर्थिक सुधारणांचा वेग वाढविणे गरजेचे आहे. वित्तीय तूट राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या ३.९ टक्के इतकी आहे. त्यामुळे महागाई दर ४.५ ते ५ टक्के राहणार आहे. तसेच शिक्षण आरोग्य खर्चातही वाढ होणे गरजेचे आहे. देशातील युवा शक्तीमध्ये असलेल्या

प्रचंड कौशल्याला याच देण्यासाठी आणि त्यांच्या रोजगारात वाढ करण्यासाठी, या अर्थसंकल्पात अनेक उपक्रमांचा प्रस्ताव आहे.

■ ■ ■

लेखक देगलूर यथील देगलूर
महाविद्यालयामध्ये अर्थशास्त्र विभागप्रमुख
आहेत
email: ashoktiparse21@gmail.com

प्रकाशन विभागाची नवी पुस्तके

१. वर्ल्ड ऑफ थिन फिल्म कोटिंग्स (इंग्रजी) ₹ ९०/-	१. एक देश एक हृदय (हिंदी)
२. तिलक का मुकदमा (हिंदी) ₹ ३३५/-	२. उपभोक्ता संरक्षण (हिंदी)
३. राजभाषा (हिंदी) ₹ १००/-	३. पर्यावरण संरक्षण : चुनौतिया और समाधान

लेखकांना आवाहन

योजना मासिकासाठी लेख पाठवितांना लेखकांनी UNICODE (Mangal) or KRUTI DEV या फॉन्ट मध्येच आपले लेख पाठवावेत,
हे नम्र आवाहन.

योजना

१२ मार्च, २०१६

१६५